

הסיכום והניתוח ממערכי השיעור לשירת ימה"ב.

כתב וערך: המורה אלי פררה

מת אב ומת אלול / שמואל הנגיד

1. מת אב ומת אלול, ומת חמם / גם נאסף תשרי ומת עמם,
2. באו ימי הקור, והתירוש / אדם וקולו בכלי דמם.
3. לכן, ידידי, סב אלי רעים / כל איש ואיש יעש אשר זמם!
4. אמרו: חזה עבים בהגשימם / ושמע שמי מרום בהרעיקם
5. ורצה כפור ולשון מדונה – זה / ירד וזה יעל ויתרום.
6. קומה, שטה בכוס נשוב ושטה / בכד, ובליל וגם יומם!

הקדמה: שמואל הנגיד האיש ושירתו

שיר יין של אחד מהידועים של משוררי ספרד – שמואל הנגיד. שמו המקורי היה שמואל אבן נגרילה והוא נודע לא כל כך בשל שירתו האיכותית והכמותית כמו שיריו של ר' שלמה אבן גבירול (הרשב"ג) ובוודאי שלא כשירתו של ר' יהודה הלוי (ריה"ל). שמואל הנגיד תפס את מקומו בין משוררי ספרד בעיקר בשל תפקידו המדיני-חברתי-פוליטי בקרב הקהילה היהודית והספרדית. היה מפקד צבאי, משורר ומנהיג של היהודים בספרד המוסלמית במאה ה-11. נולד למשפחה מיוחסת בקורדובה שבדרום ספרד, ובילדותו למד לשון עברית ודקדוק לצד לימודי קודש. בעקבות פלישת השבטים הברברים לקורדובה וחורבן הקהילה היהודית, עזבה משפחתו של שמואל הנגיד את העיר בשנת 1013 ועברה דרומה לגרנדה.

שמואל הנגיד אכן נקרא כך: "נגיד" (נשיא) של קהילת יהודי ספרד. בגלל שהגיע לרמה הגבוהה ביותר של המשרתים בממשל הספרדי מקרב היהודים. בשנת 1020 התמנה לשר הצבא של מלך גרנדה. בשיריו יש כמה שירי התפארות על ניצחונותיו בקרבות ותיאור מפתחם של אויביו. הוא כתב את שיריו וקבץ אותם (ממה שבידנו בכל אופן) בשלושה קבצים: "בן תהלים", "בן משלי", "בן קהלת". השיר שלפנינו משתייך לקובץ של "בן תהלים" שהוא הקובץ הגדול והחשוב ביותר מבין השלושה. בתוכו מלבד 230 שירים בנושאים רבים ומגוונים – סוגי שירים כמו: שירי מלחמה ושירי טבע, שירי חשק ושירי יין, שירי ידידות ואהבה – וכמה פיוטי קודש.

ניתוח השיר וסיכומו:

השיר מסווג כשיר יין אמנם אולם יש בו מרכיבים ומוטיבים של שיר טבע והגות. מרכיבים אלו מתבטאים בנימה קלילה אבל היסוד של מוטיב היין על כל הקונבנציות שלו בולט בשיר ודומיננטי. לשונו פשוטה ודי מובנת ונושאו: פניה של הדובר אל הידיד עלום ולא מזוהה. הפניה הזאת אל הידיד נעשית כדרך ביטוי של פניה לכל אדם באופן כללי ולא דווקא למישהו מסוים.

בית (טור) 1: מת אב ומת אלול, ומת חמם / גם נאסף תשרי ומת עמם,

אמירה פשוטה של הדובר המכריז: כי "תמו ימי עונת הקיץ" המתאפיינים בחום של החודשים אב ואלול וגם חודש תשרי הוא מוסיף אליהם. משחו כמו מאמצע אוגוסט כל ספטמבר וחלק מאוקטובר: לאחר הימים הנוראים והחגים (אחרי ראש השנה וכיפור וחג הסוכות). הדובר מתאר את הימים החמים האלה כאילו והם "מתו" והלכו לבלי שוב, ולחודש תשרי הוא משתמש במילה "נאסף" מלשון "יום האסיפה", יום המוות, ומהמקורות: "ויבואת ויאסף אל-עמיו" (בראשית כ"ה פס' ח').

בית (טור) 2: בָּאוּ יְמֵי הַקֹּר, וְהַתִּירוּשׁ / אָדָם וְקוֹלוֹ בְּכָלֵי דָמָם.

המשפט בבית (בטור זה) פשוט וברור: הגיעו ימי הקור, כלומר: ימי החורף הקרים ואחריהם תקופת הבציר של ענבי היין, והתירוש נעשה אדום (בלשון עבר- **אָדָם**, נעשה אדום, בנין קל) וכאשר התירוש הופך ליין בכלי (גביע, כוס) הוא דומם, שותק. בבית זה נמצא גם משחק מילים וצימוד שונה אות. אפשר לפרש זאת גם כאילו **הָאָדָם (שֵׁם לֵב: אָדָם, בן-אנוש: בשני קמצים! ואילו אָדָם – קמץ פתח: נעשה אדום) הָאָדָם, בן האנוש, שם עינו בכוס ומרוב שתייה וסביאה הוא שותק, כי כל מעייניו בשתיית היין. למילה דָמָם יש אפשרות לשתי משמעויות: דָמָם מלשון דממה = שתיקה. משמעות שנייה: דָמָם מלשון דימום. האדם הסובא יין כאילו והוא מדמם, פוצע את גופו מרוב שתייה ודמו אדום כצבע היין, או פניו נעשו אדומים מרוב שתיית יין. הדובר משבץ כאן מעין צימוד של שיכול האותיות דָלֶת וּמָם: אָדָם – דָמָם. התירוש נעשה אדום ודומם, וכן הָאָדָם השותה את היין – שותק. וכן משחק מילים היוצר כפל משמעות.**

בית (טור) 3: לָכֵן, יְדִידִי, סֵב אֲלֵי רַעִים / כָּל אִישׁ וְאִישׁ יַעַשׂ אֲשֶׁר זָמָם!

לאור הדברים בבית (טור) 2 "מציע" הדובר לידיד עלום-שם לשבת בשַבֵּת-רַעִים ולסבוא יחד עמם ויפעל כפי שזמם, כלומר כפי שחשב מלכתחילה לעשות: ליהנות מהחיים ולהשתכר. ממש כך! אומנם הרעים יושבים ביחד, אולם כל אחד לנפשו נושא בחטא השכרות והסביאה. הפנייה לידיד אינה מכוונת למישהו מסוים, אלא ככינוי שם רומז לכל אחד ואחד ליהנות משתיית היין.

בית (טור) 4: אָמְרוּ: הַזֶּה עָבִים בְּהַגְשִׁימָם / וְשָׁמַעַ שְׁמִי מְרוֹם בְּהַרְעִימָם.

"אָמְרוּ: הַזֶּה עָבִים בְּהַגְשִׁימָם" הדובר מנסה לתת אזהרה עקיפה שהסביאה נחשבת לחטא אם מגזימים בה, והעבים (העננים) כאילו מרמזים ומדברים בשמו של היושב במרומים, והם מרעימים בקולות וברקים על הנעשה למטה, כשאנשים יושבים בשבת רַעִים וסובאים ללא הכרה. המילה "בְּהַגְשִׁימָם" יש בה כפל משמעות: האחת העננים מבצעים את המוטל עליהם וממטירים גשם. השנייה, העבים מגשימים את ייעודם: להרעים ולהתריע ע"י הברקים והרעמים בפני סביאת-יתר.

בית (טור) 5: וְרָאָה כְּפֹר וְלִשׁוֹן מְדוּרָה – זֶה / יָרַד נֹזֵה יַעַל וְיִתְרוֹמָם.

המשורר כאן יוצר תקבולת ניגודית תוך שימוש ב***אוקסימורון** (***אוקסימורון** – כפל משמעות ע"י צירוף-לשוני של מילים מנוגדות כמו: "שתיקה רועמת"; "דמעה יבשה" וכדומה) הכפור של ימי החורף הקרים מצד אחד והניגוד – לשון מדורה (האש) שהיין מכיל בתוכו.

כידוע ששתיית יין מחממת את הגוף. כמו כן יש רמז לגביע היין הקר המשול לכפור החיצוני של ימי החורף ומנגד לשון האש שהיין שבתוך הכוס מלהטת את גופם של אלו השותים אותו. הקור והכפור יורדים מעל, מהעננים, ואילו "האש" הלוהטת של ענבי היין מרוממים את נפשם של שותי היין. היין "משמח כל לבב" ומרומם את נפשו של השותה ואילו הכפור יורד עליהם מעל. יש כאן תקבולת ניגודית כפולה: **כפור** ↔ **לשון מדורה**. הכפור יורד ↔ "אש-היין" **מרוממת ועולה**.

בית (טור) 6: קוּמָה, שְׁתֵּה בְּכֹס וְשׁוּב וּשְׁתֵּה / בְּכַד, וּבְלִיל וְגַם יוֹמָם!

על כן "מציע" הדובר לידידו, שאל לקחת ללב יותר מדי את האזהרות שיש בעננים ובברקים ורעמים, אלא לקום ולשתות "מכל הלב" גם מהכוס וגם מהכד, שהוא כלי קיבול הרבה יותר גדול מכוס או גביע, ולא רק זאת אף זאת: לשתות ביום ובליל. שיר הלל לסביאה ושתייה כדת וכדין. אולי יש כאן רמז לימי הפורים בהם השתייה היא מעין חובה, "עז דלא ידע בין ברוך המן וארור מרדכי". חג הפורים כידוע מתקיים בחודש אדר, שהוא חודש קר וחורפי לכל דבר ביבשת אירופה, כלומר בספרד, ודווקא ביום זה על האדם היהודי לשתות לשוכרה כאות ושמחה לניסים ונפלאות שנעשה ליהודים בחג הזה.

דרכי העיצוב:

- א. מקצב שנוצר ממצלול בולט בבית הראשון (בטור 1) ע"י שימוש באנאפורה: "מת אב ומת אלול ומת חומם [...] וגם תשרי מת עמם" ארבע פעמים חוזרת המילה **מת** בבית אחד!
- ב. ימי התירוש (היין) הגיעו עם בוא חג הפורים שנחוג בחודש אדר. חודש קר וחורפי.
- ג. צימוד ע,י שיכול אותיות **זלת ומם** בבית 2 (בטור 2): " **אדם**" – " **דמים**". נעשה **אדום ודומם**.
- ד. תקבולת ניגודית כפולה בבית (בטור) 5: **כפור-לשון מדוכה (האש)**; **יודד-זעל נִיְתְרוֹמָם**.
- א. תקבול ניגודית ראשונה: **כפור ולשון מדורה**: אוקסימורון ראשון; חודשי החורף (חודש אדר?) **הקרים** מצד אחד **ולשון מדורה** מנגד.
- ב. תקבולת ניגודית שנייה: **הכפור יודד**, ומנגד "אש-היין" **מרומם**. אוקסימורון שני.

אלני פררה
תורת הפתוחים